

Tanulmányok

ANDRÉ GOUNELLE

„SZABADELVŰSÉG”^{*}

A klasszikus nyelvben a *szabadelvű* – liberális – elsősorban „nagylelkű” jelent. A szó nem gondolatot vagy véleményt minősít, hanem a magatartásra és viselkedésre vonatkozik. La Mothe le Vayer (17. század) szerint a szabadelvű se nem fukar, se nem bőkezű. Pénzt, erőt, időt nem pazarol, aminthogy nem is adagolja ezeket. Jövedelmét nem csak a maga hasznára fordítja, szántszándékkal költi arra, hogy másokat hatékonyan segítsen.

A 19. században, különösen a restaurációtól (1815) kezdődően, a *szabadelvű* megjelölés egyre inkább politikai töltetet kap, és a forradalmárok, illetőleg a monarchisták radikalizmusát elítélők megnevezésére egyaránt használatos. Gyakorta pragmatikus irányultságot, amolyan „közepet” jelöl, amely egyensúlyra törekszik, és mérsékletre int. Egyaránt óvakodik mind a bal-, mind pedig a jobboldali elmélektől és szélsőségektől. A kifejezés később a politikai szférából a szellemiség területére lép át. Itt azokat nevezik szabadelvűeknek, akik helytelenítik a hagyományos vallás nehézkességét és merevségét, a vallástalanságot viszont ennél is sajnálatosabbnak tartják. Nem akarják megszüntetni a vallást, hanem arra törekednek, hogy tágabbá és nyitottabbá tegyék.

Manapság kivált a gazdaság területén beszélünk liberalizmusról vagy neo-liberalizmusról. Jellemzője a tervezéssel és az ellenőrzéssel szemben tanúsított ellenszenv. Az előző két esettel ellentétben a kifejezés itt nem a két ellentétes folyamat közötti középutat jelöli, hanem az élénk, néha már-már heves párharc résztvevőinek egyikét.

Milyen értelemben bizonyul hát szabadelvűnek az *evangélium és szabadság* [Évangile et Liberté]? Anélkül, hogy a kérdést kimerítenénk, két, számomra fontosnak tűnő szempontra hívnám fel a figyelmet.

A cselekvés lehetősége és a szabadság

A szabadelvűséget alapjában véve kétféle módon közelíthetjük meg.

Az első értelmezés a „laissez-faire” („hadd tegye”) elv alapján határozza meg a liberalizmust. Elveti azokat a szabályokat, amelyek nyomasztó, már-már

^{*} Forrás: *Évangile et Liberté* 2004 január. Farkas Júlia fordítása.

bénító kényszer alatt tartják az egyént és cselekvését. Célja a korlátozottság és ellenőrzés minimalizálása. Fő teoretikusa, Adam Smith – aki a szabad cserét és a versenyszellem érvényesülését bátorítja – úgy véli, egyszerre válhat lehetővé az egyén önmegvalósítása és a közösségi jólét növekedése. Ellenfelei azonban azt róják fel neki, hogy egy olyan „dzsungelt” támogat, amelynek íratlan törvénye szerint az erők fenntartás nélkül eltiporják a gyengéket. A világgazdaság társadalmi igazságtalanságai és működési zavarai miatt – részben legalábbis – a szabadelvűség lenne felelős. Marx barátja, Engels szerint a „laissez-faire” egyet jelent azzal, hogy „szabad utat engedünk a nyomornak”.

Szabadelvűségen másrészt valamennyi emberi lény méltóságának védelmét és szabadságának előmozdítását értik egyfelől az önkényuralmi vezetéssel, másfelől az anarchikus engedékenységgel szemben. Akárcsak az önkényeskedés, a lazaság is veszélybe sodorja az egyént, aki a szabályok túlmértékétől vagy hiányától egyaránt szenved. Nem ajánlatos túl gyorsan befogadni a liberalizmust és a demokráciát (értve ezen a népi vagy többségi kormányzást). A diktatúrához hasonlóan a demokrácia is zsarnoksággá válik, mihelyt nem tartja tiszteletben a kisebbségi vagy egyéni jogokat. A szabadelvűek nem fogadják el a többségi zsarnokságot.

A szabadelvű protestánsok nagy része többnyire ezt a második szempontot képviseli. Számukra a hit személyes kérdés. Mindenkinek jogában áll azt végiggondolni és egyéni módján kifejezni. Az egyházi tanok, szertartások és megnyilatkozások akkor igazán értékesek, ha segítségére vannak a hívőnek (sok esetben valóban ez történik), és nem akkor, amikor nyomasztó teherré vagy a gondolatokat fogva tartó börtönné válnak (ami gyakran előfordul). A társadalompolitika területén a liberális tábor megosztott. Egyesek úgy vélik, a jó értelemben felfogott és ésszerűen gyakorlatba ültetett gazdasági „engedékenység” kedvezően hat az emberi méltóságra és szabadságra – tehát előnyére válik. Mások szerint nem tartja tiszteletben és nem is védelmezi az embert; ők olyan vezetés hívei tehát, amely képes a gyengék, a szegények, a kevésbé tehetségesek védelmére. Ám vallásos értelemben szabadelvűek lehetünk anélkül is, hogy gazdasági szempontból liberálisok lennénk.

Szabadelvű magatartás és álláspont

A teológiai viták alkalmával egy másik félreértés is gyakran felbukkan. Hol a tartalomra helyezik a hangsúlyt, és szabadelvűnek neveznek minden olyan vallásos eszmét, amely a legkevésbé is eltér az állandósult tanoktól – a szabadelvűség ily módon nonkonformista vélemények által határozza meg önmagát. Hol pedig egy olyan nyitott magatartást vagy eljárást sürgetnek, amely a keresztények körében a hitek pluralitása mellett áll ki, és vizsgálódó teológiai gondolkodásmódot javasol.

Az első esetben a „szabadelvűek” közé sorolnak csaknem mindenkit, aki kisebbségben van, és eltér a kereszténység történetének fő vonalától, miközben sokukból hiányzik a nyitási készség és a mások iránti tisztelet. A régi egyház számos antitrinitáriusa akár ortodoxnak is nevezhető. Hitüket valóban abszolút jellegűnek tartják. Ha lehetőségük adódott volna rá, valószínűleg nem haboznak, hogy akár erővel is másokra kényszerítsék nézetüket. Épp olyan merev, doktrinális magatartás ez, mint ellenfeleiké.

Ezzel ellentétben a második esetben azokat tartják szabadelvűeknek, akik – bár felfogásban ragaszkodnak a hagyományokhoz – a szentháromságban például nem kötelező érvényű lehetőséget látnak. A szabadelvűség eszerint úgy határozható meg, mint mindennemű elvi egyoldalúság elutasítása, a másság elfogadása és a dialóguskészség révén. Kritikus kérdésfelvetést javasol, és védelmezi a teológiai vagy egyházi ellentétek jogosultságát. A 16. században Castellion így írt a szentháromság kérdéséről: „Amennyiben kiállhattam volna mellette – megteszem. De őszintén meg kell vallanom: nem tehetem. Ha valaki képes rá, csak helyeselni tudom... Ha egyesek eléggé éles elméjük ahhoz, hogy felfogják, amit én és a hozzám hasonlók nem értünk, annál jobb, de ezért nem fogom irigyelni őket.”

Ebből még nem következik, hogy minden vélemény, valamennyi hit és minden vallás „érvényes” lenne. Egyesek megalkuvók, mások szabadelvűek. Különbőség van a hit és a létezés lehető legpontosabb átgondolása, valamint a szabályok már-már gépies ismételtetése között. A kereső, kérdező és kutató magatartás többet ér az elvi és szellemi konformizmusnál. Hiszen a legjobban kidolgozott elv is hiányos és hozzávetőleges, minthogy a világ változik, és ami tegnap megfelelt, az ma már nem – ezért szüntelenül felül kell vizsgálnunk meggyőződéseinket, és javítanunk kell azok megfogalmazását. Tévedünk, ha azt hisszük: megérkeztünk; csalatkozunk, ha úgy véljük: elértük az igazságot. Valamennyien úton vagyunk, és az igazság az életút folyamán mutatkozik meg, nem pedig a megállapodottságban vagy a mozdulatlanságban. A szabadelvűség itt szembekerül a „laisser-faire” és a „laisser-aller” [„hadd menjen”] felfogásával; törekvést és cselekvőkészséget kíván.

Más szóval?

A hetvenes években felmerült a kérdés, hogy félreértelmezhetősége miatt nem kellene-e a *liberális, szabadelvű* helyett más szót keresnünk irányultságunk megfogalmazására? Végül mégis a kifejezés megőrzése mellett döntöttünk, mégpedig két okból. Elsősorban azért, mert ez a szóhasználat biztosítja folytonosságunkat elődeink sorában. Ezt megkérdőjelezve valószínűleg akaratlanul is befolyásolt volna bennünket az a nagyon is hátrányos megítélés, amely oly sokfelől érte apáink és nagyapáink szabadelvű hittudományát. Tanulmányozása közben rájöttünk: sokkal szilárdabb és helyesebb, mint általában vélik, és hogy olyan örökségre lel-

tünk benne, amelyre méltán tarthatunk igényt. Másodsorban pedig azért, mert a hit szabadsága és a hittudományos gondolkodás számunkra olyan központi kérdés, amelyet pontosan jelöl a *szabadelvű* kifejezés. Ezt a szabadságot nem elég a szavak szintjén kinyilvánítani – gyakorolni, cselekedni, élni kell.

ANDREAS RÖSSLER

DOGMA NÉLKÜLI KERESZTÉNYSÉG?*

Eszmény és valóság konfliktusa

A kötelező érvényű hitelveket csak nyíltan, lelki kényszer nélkül, a maguk meggyőző erejénél fogva lehet elsajátítani

A „dogma nélküli kereszténység” fogalmával a teológiatörténet leginkább Adolf von Harnack (1851–1931) nézetrendszerét jelöli, de e felfogás az egyháztörténész Walther von Loewenich teológiai álláspontjával is egybeesik. Úgy tűnik, von Harnack inkább csak közvetett értelemben használta a kifejezést, amennyiben ezáltal a „dogmatikus kereszténységgel” helyezkedett szembe. Von Harnack korántsem utasította el alapjaiban a dogmát, hiszen – mint írja – „a keresztény vallás fundamentumánál olyan üzenet áll, amelynek tartalma az Istenbe és küldöttébe, Jézus Krisztusba vetett, jól meghatározott hit” (*Lehrbuch der Dogmengeschichte*). A dogma mint a kereszténység „hittartalmának világos kifejezése” egyfelől elkerülhetetlen, másfelől azonban történetileg meghatározott. Csakhogy a kereszténység „több mint áthagyományozott tanok összege. A kereszténység az az eszmélkedés, amelyet az evangélium révén Jézus Krisztus atyja ébreszt a szívekben.” A dogma nélküli kereszténység ebben az összefüggésben ennek a belső eszmélkedésnek, magatartásnak, az Istennel való személyes viszonynak a kivetülése, szemben a tantételek rendszerével, amely feltétlen elfogadást követel meg. Ezen a ponton von Harnack Friedrich Schleiermacher vonalához kötődik, aki az istenhitet „a feltétel nélküli függőség érzeteként” írta le.

Albert Schweitzer (1875–1965) 1934-ben egyetértőleg nyilatkozott a dogmáktól mentes vallásosságról, midőn megkülönböztette azt a „dogmatikus vallástól”. Két különböző irányzatot tételezett ekkor egy és ugyanazon valláson – nevezetesen a kereszténységen – belül. A dogmatikus vallás „a korai egyház és a reformáció hitvallásain alapul. A dogmáktól mentes vallás etikus, az etikai alapigazságokra korlátozza kijelentéseit, és azon fáradozik, hogy lehetőségei szerint a gondolkodással összhangban álljon. Isten országának egy darabját szeretné megvalósítani a földön.”

Adolf von Harnack – csakúgy, mint Albert Schweitzer – értelemszerűen a dogma nélküli kereszténység képviselője. Mi azonban ezen felül a szabadelvű kereszténységet és a szabad protestantizmust épp úgy a dogmák nélküli kereszténység eszméje felé való törekvésként tekinthetjük. A dogma voltaképpen kötelező hittételt jelent. Amikor Walther von Loewenich egyetértőleg beszél a „dogma

* Forrás: *Freies Christentum* 2001/6. J.T. fordítása